

ЦІННІСТЬ ДИТИНСТВА В ПЕРІОД ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОЇ СИТАЦІЇ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ – ПОЧАТОК НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Тамара Піроженко

доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології дошкільника

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-9822-4819

5197536tp@gmail.com

Олена Хартман

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-3380-4836

khartmaney@gmail.com

Анотація. В статті представлено результати аналізу змін умов розвитку дітей старшого дошкільного віку при переході до навчання у школі. Подано дані, які зібрано шляхом анкетування батьків в трьох містах України (м. Київ, м. Житомир, м. Кропивницький). Також представлено усталені батьківські очікування щодо результатів та успішності розвитку дітей в перших класах загальноосвітніх шкіл; оцінки готовності дитини до навчання у школі; факторів, що стали вирішальними для прийняття рішення батьків щодо зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Інтерес до зібраних даних посилюється тим, що вибірку респондентів склали батьки учнів, які першими стали учасниками процесу реформування Нової української школи. У статті підкреслено позиції, які доводять, що в перших класах школи починають навчання діти шести років, які за психологічними особливостями розвитку окреслюють дошкільний період життя. А тому, для забезпечення їх якісного, повноцінного розвитку мають бути створені умови, що нададуть можливість враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку, зони найближчого та актуального розвитку.

Ключові слова: психологічна зрілість, зміна ситуації розвитку, провідна діяльність, очікування батьків, ціннісні орієнтації.

THE VALUE OF CHILDHOOD IN THE PERIOD OF CHANGE OF THE SOCIAL SITUATION OF DEVELOPMENT OF PRESCHOOL AGE CHILDREN - BEGINNING OF SCHOOL EDUCATION

Tamara Pirozhenko

Grand PhD in (Psychology) sciences, professor,
Head of the laboratory preschooler psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

OlenaKhartman

PhD in Psychological sciences,
senior researcher of the laboratory preschooler psychology

G.S. Kostiuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Abstract. The article presents the results of analysis of changes in the conditions of development of children of the senior preschool age during the transition to schooling. The data collected by questioning the parents in three cities of Ukraine (Kyiv, Zhytomyr, Kropyvnytsky) is provided. Also, fixed paternal expectations about the results and success of the development of children in the first grades of secondary schools are presented; assessment of child's readiness for schooling; factors that have become decisive for making a decision to change the social situation of development. The interest in the collected data is aggravated by the fact that the sample of respondents was made up of parents of the first students of the first classes of the New Ukrainian School. The article emphasizes the positions proving that in the first grade of the school children begin to study preschool children. Therefore, in order to ensure their high-quality, full-fledged development, conditions should be created that will allow for the possibility to take into account individual peculiarities, the pace of development, the area of the immediate and actual development.

Key words: psychological maturity, change in the situation of development, leading activities, expectations of parents, value orientations.

Актуальність дослідження. Сучасні аспекти проблеми духовних орієнтирів розвитку дітей дошкільного віку набувають особливої гостроти, що зумовлено такими внутрішніми і зовнішніми чинниками розвитку соціокультурного середовища в Україні: новим розумінням дитини як самодостатньої й неповторної унікальності, здатної до проектування і здійснення самої себе; поступовим формуванням гуманістичної свідомості суспільства на основі вищих цінностей людства; необхідністю уточнення сутності та взаємовпливу факторів «навчання» та «виховання» на етапі дошкільного дитинства в умовах зміни розвивальної ситуації при переході дитини до систематичного шкільного навчання. Це потребує обґрунтування координаційної ролі психологічних знань педагогів, психологів та батьків вихованців про закономірності розвитку дитини, інтеграції спільних зусиль дорослих щодо всього комплексу розвивальних впливів, що сприятимуть збереженню простору дитячої субкультури, становленню моральних почуттів та ціннісних орієнтирів в житті дитини, її опірності до негативних впливів середовища.

Чисельні наукові дослідження присвячені колу питань становлення, формування, виховання, розвитку та факторів впливу на духовні виміри

особистості. Це наукові праці вітчизняних та зарубіжних філософів, психологів, педагогів, соціологів, а саме: Ш. Альфред, А.А. Аникєєва, Г.О. Балл, М.М. Бахтін, Б.С. Братусь, М.Й. Боришевський, Ф.Е. Василюк, Г.О. Гачев, Ю.Б. Гіппенрейтер, Н.В. Гришина, Є. Гусерл, В.В. Давидов, В.С. Жидков, В.П. Зінченко, О.І. Зеліченко, О.М. Леонт'єв, О. Лосев, Т. Лукман, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, Б.В. Ничипоров, О.В. Овчиннікова, Г. Олпорт, Р.В. Павелків, Т. Парсонс, Т.О. Піроженко, Е.О. Помиткін, К. Роджерс, В.А. Роменець, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, К.Б. Соколов, Т.М. Титаренко, В. Франкл, Е. Фром, М. Хайдегер, Ю.М.Швалб, В.О. Ядов, К. Ясперс та ін.

Одним з найбільш дискусійних питань залишається проблематика становлення та функціонування цінностей, показників їх оцінювання чи вимірювання. Наприклад, нормативність, корисність, необхідність, багаторівневість, статичність тощо. Це дослідження С.Ф. Анісімова, Л.М. Архангельського, В.О. Василенко, П.С. Гуревич, О.Г. Дробницький, В.П. Тугарінов та ін.

Вивчення теоретико-методологічних основ означеної проблеми засвідчує, що інтереси науковців об'єднують такі питання: ціннісні орієнтації, світоглядні орієнтації підростаючого покоління, самосвідомість, гідність (І. Бех, О. Вишневський, О. Кононко, Н. Заранська); національне, патріотичне виховання (І. Бех, Г. Гуменюк, В. Каюкова, В. Кіндратова, О. Коркішко, О. Красовська, О. Савченко, В. Коваль, І. Охрименко, В. Стрельчук, Н. Христич); толерантність та терпимість, полікультурність (В. Андрієвська, Л. Вишневська, О. Волошина, Н. Скрипник, Г. Кайдалова, В. Тернопільська, Л. Лапченко); моральне виховання (І. Бех, Н. Шкаруба, К. Чорна,); обґрунтування потреби оновлення моделей та змісту освіти на основі європейських та загальнолюдських цінностей, ідеологія освіти (М. Боришевський, Л. Гуцан, Н. Лисенко, Л. Мацук, І. Зазюн, В. Костюк,); процеси соціалізації особистості (О. Кононко, К. Лисенко-Гелемб'юк, Л. Орбан-Лембрик, М.Бахтін,); системи цінностей, єдність культури й

освіти, духовного розвитку, категоріальність цінностей (національні, духовно-моральні, загальнолюдські, вічні, європейські (О.Вишневський, Й.Маріанський, О.Лисенко, М.Єршова); підготовка педагогів, психологів до формування ціннісних орієнтацій дітей, роль педагога, аксіологічна культура (Н. Антонова, В. Андрущенко, Н. Уйсімбаєва, Л. Сокурянська, Ю. Соловйова, С. Карпенчук, Д. Мацько, Т. Северіна, Н. Павлик, А. Фурман, О. Лисенко, М. Максимчук, Л. Машкіна, М. Осика, Л. Хомич).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення основних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми формування ціннісних орієнтацій молодших школярів дозволило сформулювати певні висновки.

У вчених (дослідників), які вивчають різні аспекти суміжних питань до проблеми цінності дитинства наявні спільні позиції:

- найбільш інтенсивного стану формування ціннісних орієнтацій набувають в період старшого дошкільного – молодшого шкільного віку. В цей період закладаються основи світоглядних уявлень та ставлень (до себе, до інших, до справи, до світу);

- в більшості досліджень вчені та практики визнають значущість регулюючої функції ціннісних орієнтацій в процесі становлення особистості. Проте, поза увагою залишаються конкретні рекомендації, яких варто дотримуватись дорослим під час побудови взаємодії з дітьми; чіткі вказівки для педагогів, психологів, батьків, як діяти чи як бути під час проявів поведінки, які суперечать визнаним загальноприйнятим постулатам ціннісного ставлення (тобто цінностей в дії). Переважна більшість досліджень зупиняється на з'ясуванні умов чи передумов, факторів, чинників становлення ціннісних орієнтацій у молодших школярів;

- вчені єдині у розумінні думки про те, що цінності певної людини (особистості) виникають лише шляхом переорієнтації

(примірювання) загальнолюдських цінностей (вічні цінності) до суспільних (національні цінності) і до особистих (суб'єктивні цінності).

Цінності формують сенс життя людини, ціннісні орієнтації визначають якість духовних вимірів життя.

Схарактеризуємо деякі позиції, які на нашу думку, зумовлюють ціннісне ставлення дорослих (педагогів та батьків) до дитини.

По-перше, моральна свідомість – чітке усвідомлення батьками необхідності дотримання певних суспільних вимог, їх максимальний збіг з моральними нормами та принципами, що розділяє особистість.

По-друге, ціннісні орієнтації особистості – спрямованість особистості перевагу духовних або матеріальних цінностей під час складання життєвих планів та побудови взаємин з оточуючими (сумління, потреба в піклуванні за дітьми, уявлення про те, як має бути (суспільну норму) та ін.), виступає джерелом мотивів діяльності людини.

По-третє, ставлення батьків до дітей – емоційно-чуттєві, оцінні прояви батьків стосовно своїх дітей, які мають суттєвий вплив на процес виховання та розвитку дошкільника.

По-четверте, взаємодія з дитиною – особливі стосунки батьків та дітей, які характеризують ступінь усвідомлення батьками всієї міри особистої відповідальності перед собою, дитиною та суспільством за якість забезпечення повноцінного гармонійного розвитку дитини.

По-п'яте, усвідомлення впливу власних дій на розвиток дитини – чітке розуміння батьками, що їх дії, які, навіть, якщо не несуть прямого виховного чи розвивального впливу, так чи інакше залишають свій відбиток в процесі становлення дитячої психіки.

Проте, не вважаючи на важливість вказаних позицій, структура освітніх інституцій (дошкільна-початкова освіта) не враховує в організації навчально-виховного процесу особливості вікової періодизації розвитку дитини у період дитинства. В шість років (на сьомому році життя) дитина

може розпочати навчання в школі. Але саме в цей час (на сьомому році життя) розгортається чергова вікова криза – період переходу на якісно новий рівень розвитку, де саме має сформуватись психологічна зрілість і де у дитини виникає внутрішня позиція школяра. Психологічним результатом зазначених процесів є усталення найважливіших надбань особистісного розвитку дошкільника, пов'язаних із духовними аспектами його життя, які вказують на актуальну потребу збалансування зусиль дорослих у забезпеченні особистісних новоутворень, якими є: виникнення першого схематичного абрису дитячого світогляду; виникнення внутрішнього плану свідомості; виникнення перших етичних інстанцій; формування довільності поведінки; підпорядкування мотивів. Неперевершена значущість кожного з вказаних психологічних надбань в становленні особистості вносить свою індивідуальну характеристику щодо використання дитиною цінностей, які регулюють її життя.

В цей ключовий для розвитку та навчання рік життя укріплюються необхідні для успішного опанування навчальної діяльності здатності, вміння, навички, психічні процеси. І саме це потребує узгодження зусиль дорослих, що спрямовані на забезпечення наступності в дошкільній та початковій освіті.

Вихователі і вчителі опиняються в залежності від рішення батьків про початок шкільного навчання. А тому на практиці ми маємо шестирічних дітей, які залишаються в закладах дошкільної освіти разом з п'ятирічками, і семирічних дітей у початковій школі разом з шестирічками. В результаті період переходу від одного етапу розвитку до іншого штучно розтягується, а здатності та вікові можливості дітей в ці роки суттєво різняться. До всього цього додається індивідуальний темп розвитку дітей. Зрозуміло, що ми маємо діяти в інтересах кожної конкретної дитини і саме це має бути предметом наступності – зіставлення та об'єднання параметрів (фізичних, інтелектуальних, емоційних,

психологічних, соціальних), які б допомагали батькам вихованців щодо прийняття рішення про навчання дитини у школі.

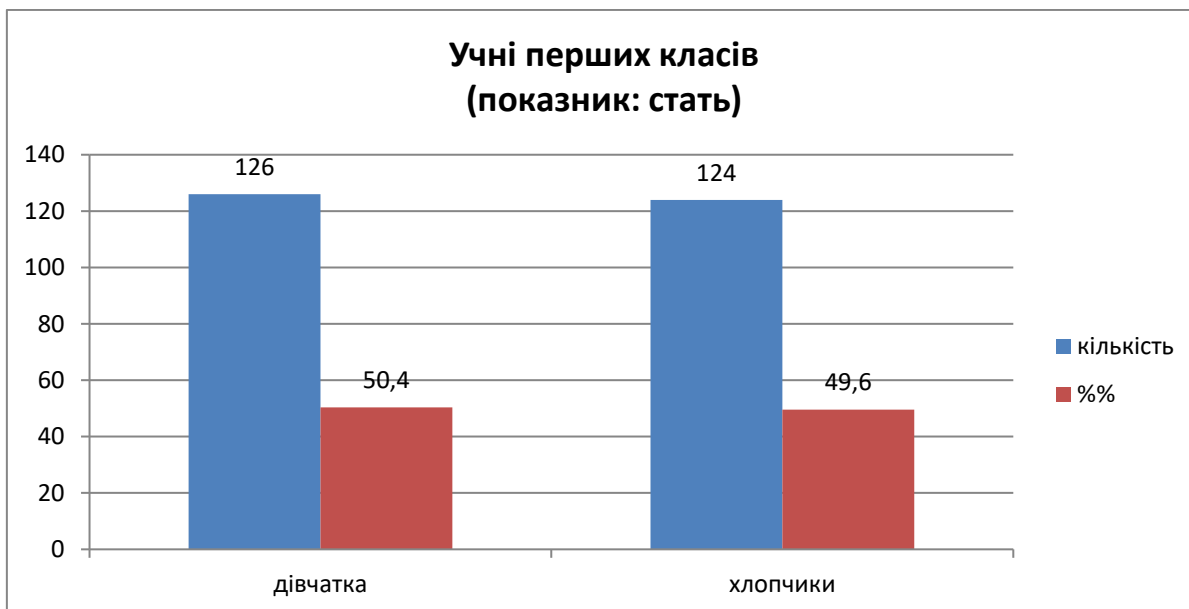
Формулювання цілей статті. Мета статті – висвітлити результати аналізу змін умов розвитку дітей старшого дошкільного віку при переході до навчання у школі з точки зору батьків; представити батьківські очікування щодо результатів та успішності розвитку дітей в перших класах загальноосвітніх шкіл; оцінки готовності дитини до навчання у школі; фактори, що стають вирішальними для прийняття рішення батьків щодо зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Важливість цих даних підкреслює позиції, які доводять, що в перших класах школи починають навчання діти шести років, які за психологічними особливостями розвитку окреслюють дошкільний період життя і тому, для забезпечення їх якісного, повноцінного розвитку мають бути створені умови, що нададуть можливість враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку, зони найближчого та актуального розвитку.

Результати дослідження. Предметом вивчення стало питання необхідності уточнення вихідних позицій зміни соціальної ситуації розвитку дітей старшого дошкільного віку – початку шкільного навчання – з точки зору батьків. Нас зацікавили такі маркери: початок шкільного навчання та вік дитини; відмінності у кількісному складі соціальної групи (вікова група в закладі дошкільної освіти / школі); передумови початку шкільного навчання; батьківська оцінка готовності дитини до шкільного навчання; вирішальний фактор на користь початку шкільного навчання; очікування батьків від навчання в школі (бажане і найголовніше). Було складено анкету для батьків (див. додаток). Анкетування проведено серед батьків першокласників (2018-2019 н.р.) у м. Київ, м. Житомир, м. Кропивницький наприкінці вересня 2018 р. Зауважимо, що це батьки першого набору в Нову українську школу (концепція реформування системи загальної освіти України). Вибірку респондентів склали 250 осіб.

Розглянемо отримані результати.

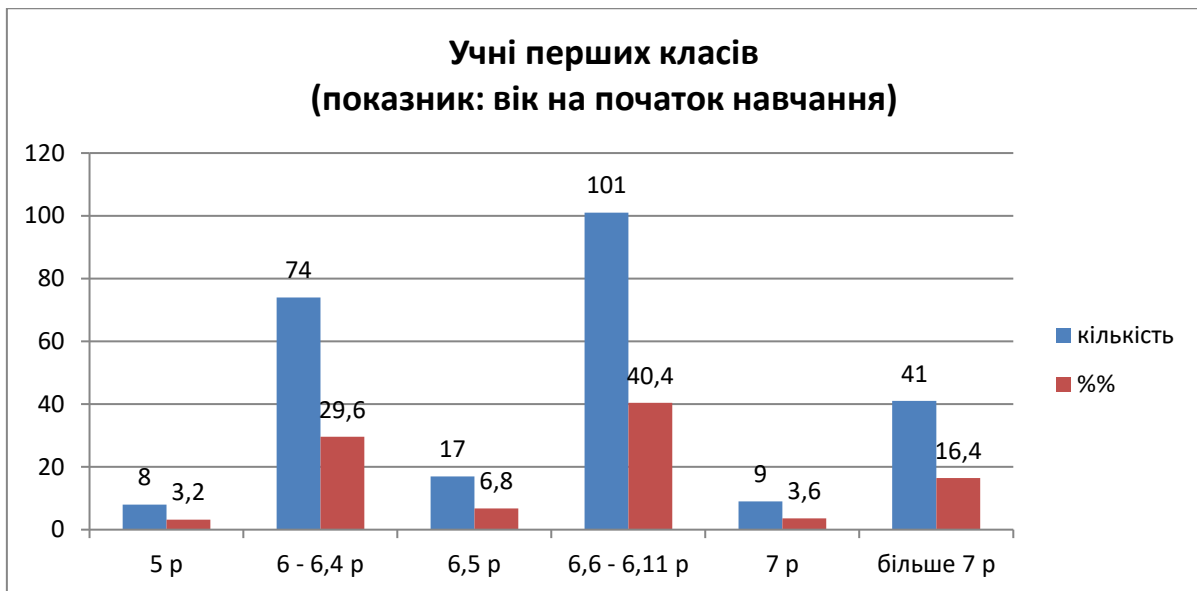
У перший клас Нової української школи з числа нашої вибірки вступили 126 дівчаток та 124 хлопці (діаграма 1). Отже, розподіл учнів в класах за гендерною ознакою можна вважати рівномірним.

Діаграма 1

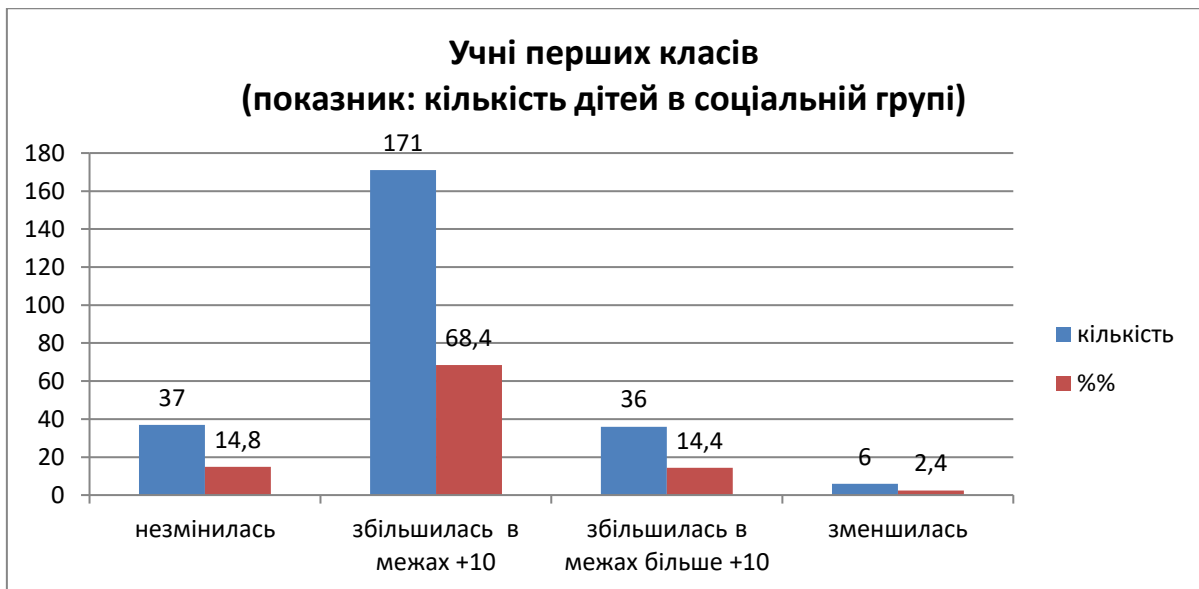
Дані, що наведені у діаграмі 2, засвідчують достатньо широкий діапазон у віці дітей на час початку шкільного навчання. Разом з тим чітко проглядається норма розподілу значень вибірки респондентів. Наймолодшій дитині з нашої вибірки на 1 вересня 2018 р. виповнилось 5 років та 1 місяць. А найстарша приступила до навчання у 7 років 8 місяців. Це означає, що в одній соціальній групі (класі) зібрані діти з зовсім різними віковими психофізіологічними можливостями. І це, в свою чергу, ускладнює можливості врахування типологічних особливостей дітей під час організації навчально-виховного процесу.

Діаграма 2

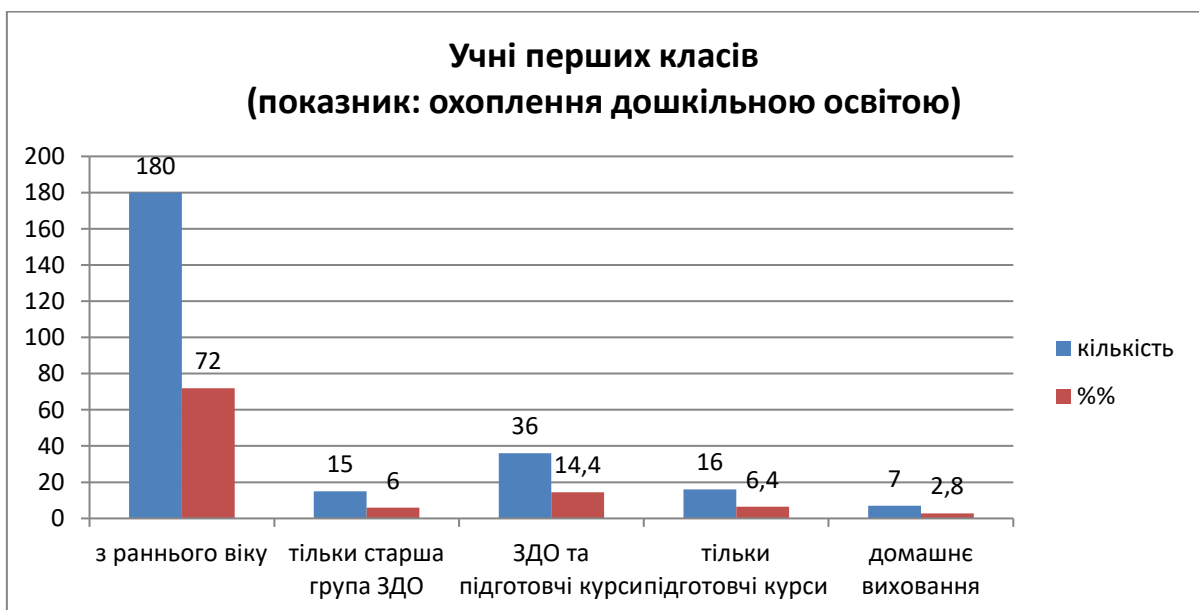
Ще однією вагомою відмінністю, що характеризує зміну соціальної ситуації розвитку є кількісний склад усталеної групи – класу. У діаграмі 3 узагальнено дані за цим показником. Понад 15% дітей не відчують змін у кількісному складі своєї групи. Питома частка дітей потрапила в збільшені групи (207 осіб з нашої вибірки). Як видно з діаграми найбільш виражені зміни – це збільшення в межах 10 осіб. Але це число є незначущим тільки на перший погляд. По суті – це збільшення на третину. А це означає, що кожній дитині знадобиться в тричі більше зусиль у побудові особистих кордонів для порозуміння з однолітками та встановлення особистого контакту з вчителем. Разом з тим, зафіксовано хоч і незначні, але все ж таки зміни у зворотному напрямку. – у 2,4% дітей кількість членів групи зменшилась.

Діаграма 3

У діаграмі 4 узагальнено результати анкетування за показником «Охоплення дошкільною освітою». 231 дитина з нашої вибірки була охоплена дошкільною освітою. А 180 з них – починаючи з раннього віку. Крім того є частка дітей (52 особи), для яких була організована додаткова підготовка до навчання у школі. 23 дитини з нашої вибірки не були охоплені організованою дошкільною освітою (домашнє виховання). А для 15 дітей було організовано відвідування старшої (підготовчої) групи закладів дошкільної освіти у передшкільний рік. Отримані дані засвідчують різноманітність поглядів батьків щодо значущості якісного проживання дитиною дошкільного періоду дитинства.

Діаграма 4

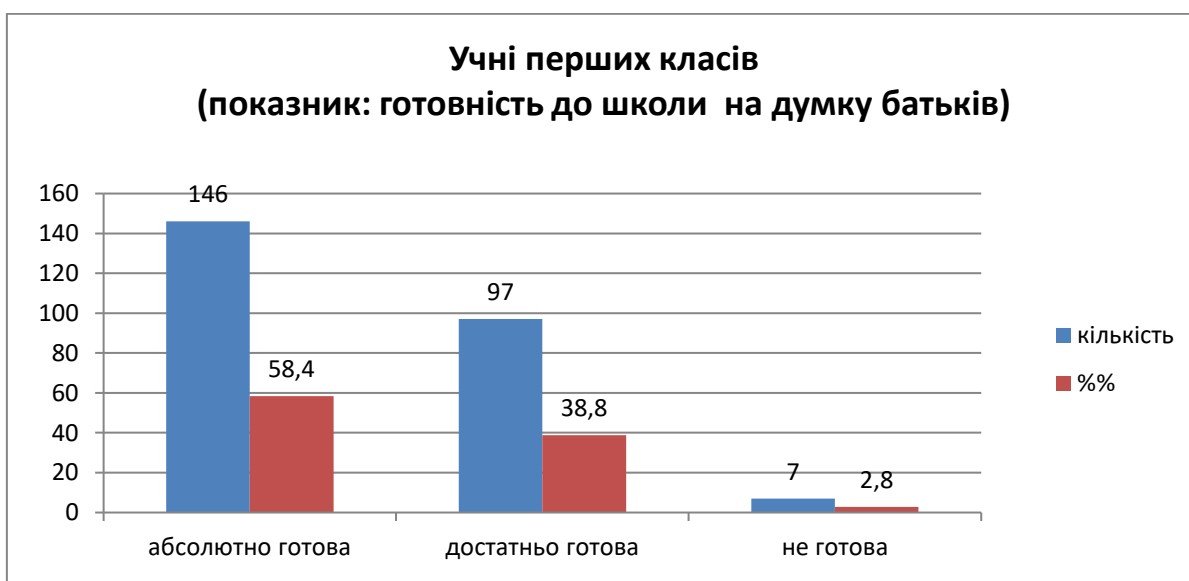
Наступний показник – «готовність дитини до зміни соціальної ситуації розвитку на думку батьків». Як видно з діаграми 5 абсолютно готових до навчання школі дітей трохи більше половини (146 осіб). Під абсолютною готовністю батьки розуміють наявність у дитини виражене бажання йти в школу, сформованість навичок самообслуговування, відсутність труднощів у спілкуванні з однолітками, здатність чути дорослого.

Трохи більше третини (дві п'ятих від загальної вибірки) – це діти, які недостатньо готові до школи, але батьки приймають рішення про початок шкільного навчання та розраховують на те, що школа все «підтягне».

Майже 3% респондентів нашої вибірки прийняли рішення про початок шкільного навчання не дивлячись на те, що дитина до школи не готова. Вирішальним фактором став вік дитини (7 і більше років).

Цікавою виявилась тенденція відповідей батьків щодо готовності дитини до навчання у школі. Більшість з тих батьків, чії діти додатково займались підготовкою до школи визначають готовність дітей на рівні «достатньо готова».

Діаграма 5

До факторів, що вплинули на рішення вступати чи не вступати до школи потрапили наступні: вік дитини, готовність до школи, 12 років навчання, особистість вчителя, бажання дитини, нова програма навчання

(НУШ), авторитетна думка одного з батьків, рішення більшості з групи закладу дошкільної освіти.

Окремої уваги заслуговують батьківські позиції та очікування щодо навчання у школі. В цілому вони розподілені від «головне, щоб була дитина здорова та щаслива» або «головне, що мир був в країні» до «моя дитина повинна бути кращою за всіх в навчанні, лідером».

Така різноманітність та полярність поглядів підтверджує актуальність та проблемність питання цінності дитинства.

Наведемо декілька прикладів.

Хотілося б, щоб моя дитина у школі: «Соціалізувалась – звик працювати в колективі, слухати вчителя, не відставав від інших...»; «Відчувала комфортно себе, прагнула до нових знань, стала більш впевненою, самостійною, розумною та ініціативною...»; «Вдосконалювала вже наявні знання...»; «Навчилася читати, писати та рахувати, вивчила ази іноземної мови...»; «навчилась співпрацювати з іншими, не тягнути ковдру на себе. Розуміла, що вчителі – це в першу чергу друзі...»; «Знайшла справжніх друзів та навчилася вчитися...»; «Адаптувалася в дитячому колективі...»; «Навчилася працювати самостійно, бути уважною та організованою...»; «навчилась радіти труднощам пізнання та бачила у вчителеві друга та наставника...»; «Знайшла себе в колективі та відчувала свою значимість...»; «Комфортно себе почувала...»; «Знаходилась у дружньому доброзичливому колективі...».

Найважливіше для мене, щоб у моєї дитини: «Було міцне здоров'я та багато друзів...»; «Було самостійне мислення. Щоб вирости з правильними цінностями...»; «Були друзі, власна точка зору, здоров'я та міцна психіка...»; «Позитивні емоції та враження...»; «Склалися добрі стосунки в класі та з вчителями. Поважала оточуючих, навколо себе...»; «була любов і щастя...»; «було вміння висловлювати свої думки, бажання та мрії...»; «Було бажання вчитися і стати достойною людиною...»; «Не сформувалось жодних фобій щодо навчання у школі...».

Головне щоб: «Отримувала позитивний досвід спілкування з однолітками і вчителями...»; «Права моєї дитини не порушувались. І вона була захищена у школі належним чином від агресії з боку учнів та вчителів...»; «Не було війни. І всі діти були живі і здорові...»; «Вчителі, діти та батьки з повагою ставились один до одного...»; «В класі була дружня атмосфера, щоб дитина почувалася впевнено, безпечно і комфортно, не боялася критики та засміювання...»; «Дитина відчувала себе морально та психологічно комфортно...»; «Колектив вчителів постійно стимулював мотивацію дітей. А кожна дитина вірила в свої сили...»; «Вчитель був другом, старшим товаришем...»; «Був дружній та сильний клас...»; «Був позитив у школі...»; «Моя дитина сказала «Спасибі» вчителям не тільки за уроки, а й за важливі розмови про життя, за позашкільні справи, подорожі...»; «Дитина мала справжнього друга і росла щасливою дитиною...».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження підтвердило необхідність пропедевтичної роботи з батьками, вихователями та вчителями початкових класів щодо врахування психологічних особливостей дитини в період зміни соціальної ситуації її розвитку (дошкільна-початкова освіта). Важливо пам'ятати, що це рішення та відповідальність за подальшу зміну освітнього закладу для дитини лежить на батьках, але вони потребують підтримки та допомоги в організації взаємодії батьків, вихователів, вчителів початкових класів, для того, щоб визначитись в інтересах дитини. Практична цінність означених результатів спрямовує розробку моделі психолого-педагогічного супроводу дитини старшого дошкільного віку на перехідному етапі дошкільної та початкової освіти, яка проживає вікову кризу регуляції поведінки в різних соціально-педагогічних умовах організації життєдіяльності.

Дитина є головною цінністю сім'ї. Вона самоцінна, не схожа на інших і потребує індивідуального ставлення до себе, підтримки у процесі свого розвитку.

Таким чином, важливо на всіх рівнях заявляти, декларувати та спонукати до визнання дитинства головною цінністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Важливо стартувати впевнено / Панасюк Т.В., Рогозянський О.С., Піроженко Т.О., Гавриш Н.В., Хартман О.Ю., Шевчук А.С. // Дошкільне виховання. - №9, 2017. – с. 4-8.
2. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей : посібник / Т.О. Піроженко, Л.І.Соловйова, І.І.Карабаєва [та ін.] ; за ред. Т.О. Піроженко. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. – 64 с.
3. Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра : методичні рекомендації / Т.О.Піроженко, Л.І. Соловйова. О.Ю. Хартман ; за заг. ред. Т.О. Піроженко. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. - 32 с.

REFERENCES

1. Panasyuk T.V., Rogozyany O.S., Pirozhenko T.O., Gavrish N.V., Hartman O.Yu., Shevchuk A.C. (2017). *It is important to start confidently* // *Preschool education*. - No. 9, P. 4-8. [in Ukrainian].
2. T.O. Pyrozhenko, L.I.Solovyova, I.I.Karabaeva [and others]; ed. THEN. Pirozhenko (2017). *Realities of choosing a child of socially meaningful values: manual* / - Kyiv: Publishing House "Word", 64 p. [in Ukrainian].
3. T.O.Pirozhenko, L.I. Solovieva, O.Yu. Hartman; for community edit THEN. Pirozhenko (2017) *Socially significant values in the life of a future schoolboy: [methodical recommendations]* - Kyiv: Publishing House "Word". 32 p. [in Ukrainian].

Додаток

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Ми постійно працюємо над вдосконаленням освітнього процесу. Шукаємо шляхи відповідності сучасним тенденціям та способи забезпечення якості освіти. Тому просимо Вас надати відповіді на наведені нижче запитання. Ця інформація дасть змогу узагальнити вихідні позиції, познайомитись з очікуваннями та об'єднувати подальші спільні дії.

1. Зазначте вік Вашої дитини на 01 вересня 2018 р. __ років __ місяців. У вас дівчинка / хлопчик?
2. Оберіть відповіді: Ваша дитина відвідувала дитячий садок
 - з раннього / молодшого дошкільного віку (3 / 4 роки)
 - тільки старшу (підготовчу) групу
 - дитячий садок + підготовчі до школи курси
 - дитячий садок + додаткові секції/гуртки/спорт
 - тільки підготовчі до школи курси
 - тільки додаткові секції/гуртки/спорт
 - тільки домашнє виховання
3. В садочку в групі було дітей:
 - до 10

- 10 – 15
 - 16 – 20 (25)
 - 25 – 30
 - більше 30
4. Зараз у класі дітей:
- до 10
 - 10 – 15
 - 16 – 20 (25)
 - 25 – 30
 - більше 30
5. На Вашу думку на 1 вересня 2018 р. дитина до школи була:
- абсолютно готова (має виражене бажання йти до школи, має повністю сформовані навички самообслуговування, без проблем спілкується з однолітками, чує дорослого с першого разу та ін.)
 - достатньо готова (З готовністю є деякі питання, але йдемо. Школа підтягне.)
 - недостатньо готова, але є причини розпочинати шкільне навчання (вік дитини (вже 7 років), побутові умови, власне рішення тощо)
6. Вирішальний фактор початку шкільного навчання вашої дитини _____
7. Сформулюйте Ваші очікування від навчання дитини у першому класі (початковій школі)
- Хотілося щоб моя дитина у школі.... _____
- Найважливіше для мене, щоб у моєї дитини.... _____
- Головне, щоб _____
- Щиро вдячні, що відгукнулись!*